

УДК 599

ДОСЛІДЖЕННЯ ГІДРОФІЛЬНИХ УГРУПОВАНЬ ССАВЦІВ

(звіт про XI Теріологічну школу-семинар)

Ігор ЗАГОРОДНЮК, Юлія ЗІЗДА

Дослідження гідрофільних угруповань ссавців (звіт про XI Теріологічну школу-семинар). — І. Загороднюк, Ю. Зізда. — Представлено звіт про роботу XI Теріологічної школи-семинару, що проходила восени 2004 року в Регіональному ландшафтному парку “Гранітно-Степове Побужжя”. Наведено огляд основних тем, розглянутих на Школі, а також круглих столів за актуальними темами теріологічних досліджень в Україні.

Ключові слова: теріологія, ссавці, гідрофільна фауна, Побужжя, конференції, наукові товариства.

Адреса: Інститут зоології НАН України; вул. Хмельницького 15, Київ–30, 01601, Україна. E-mail: zoozag@ukr.net.

Investigations of hydrophile communities of mammal (report about XI Theriological School-seminar). — I. Zagorodniuk, Yu. Zizda. — Report about work of the XI Theriological school, that took place in autumn of 2004 in Regional Landscape Park “Granitno-Stepove Pobuzhzhya”, is presented. Review of all topics discussed on the school is given.

Key words: mammology, mammals, hydrophile fauna, Booh river region, conferences, scientific society.

Address: Institute of Zoology, NAS of Ukraine; 15 Khmelnytsky str., Kyiv–30, 01601, Ukraine. E-mail: zoozag@ukr.net.

Вступ

Теріологічна школа-семинар наразі стала основною формою діяльності Українського теріологічного товариства. Її історія, мета і задачі викладені у спеціальному огляді [2] і низці звітів про щорічні зібрання (напр., [1, 4, 5]). За визнанням більшості учасників школа є основною формою спілкування колег, обміну досвідом між ними, апробації нових тем, розкрутки нових напрямків досліджень і нових імен. Традиційна пора проведення Теріологічної Школи – золота осінь.

XI Теріологічна школа проходила 11–16 жовтня 2004 р. на базі Регіонального ландшафтному парку “Гранітно-степове Побужжя” в окол. с. Мигія (Первомайський р-н, Миколаївська обл.). Організаторами школи виступили: РЛП “Гранітно-степове Побужжя” та Українське теріологічне товариство НАН України¹. Ця школа збила близько 40 теріологів, що ведуть моніторингові дослідження у природних заповідниках, національних природних парках і біологічних стаціонарах.

Місце проведення

Засідання і заходи XI школи відбувалися в залі засідань Мигійського державного аграрного технікуму та Центральній садибі Парку, а також на природних ділянках відомого своєю красою кань-

йону Південного Бугу. Місце розташування учасників Школи-семинару – гуртожиток Мигійського державного аграрного технікуму.

Робочі приміщення було обладнано необхідною оргтехнікою, кожен учасник отримав папку з робочими матеріалами Школи. Останні, зокрема, включали Програму Школи, перелік заявлених доповідей, буклети про Парк, брошуру “Наземні хребетні України та їх охоронні категорії”, наклейку з логотипом XI Школи, блокнот, бейдж.

Головні теми XI Теріологічної Школи

Офіційна назва школи – «Дослідження гідрофільних угруповань ссавців», тобто видів біляводних і водних ссавців, динаміки їх популяцій та структури угруповань.

Рис. 1. Логотип XI Теріологічної Школи

¹ Оргкомітет: В. Артамонов (РЛП Гранітно-Степове Побужжя), Л. Годлевська (Інститут зоології НАН України), Ю. Зізда та І. Загороднюк (Ужгородський національний університет), О. Кондратенко (Луганський національний університет).

Суміжні теми, запропоновані для обговорення на цій Школі: екомережа та екокоридори, інтразональні комплекси, адвентивна біота, оцінки присутності видів на облікових територіях, особливості обліку різних груп, аналіз історичних змін ареалів і проблем їх фрагментації, заповідні території та заповідна фауна, проблеми медичної теріології та прогнозування динаміки природно-вогнищевих захворювань.

Серед доповідей за головною темою Школи, які привернули особливу увагу, необхідно відмітити: Роль заповідних територій у збереженні фауни басейну Південного Бугу (В. Артамонов), Стан популяції ссавців в зоні дії повеней на річці Тиса (І. Загороднюк); Про природу явищ, що відмічені в ході інтродукції ондатр в Євразії (В. Лобков), Динаміка чисельності та ареалів великих гризунів на сході України (В. Токарський, А. Волох), Мисливська теріофауна боліт РГП "Міжрічинський" (А. Сагайдак), Біляводні ссавці Дніпровсько-Орільського заповідника (Н. Антоненко), Повені у печерах-джерелах як фактор загибелі кажанів (О. Денисова).

Традиційні розділи і круглі столи

Програма Школи, окрім головної теми, включала кілька розділів, які давно стали традиційними: апробація нових напрямків досліджень, круглі столи робочих груп, інформаційний ярмарок, курси студентських праць (табл. 1).

Таблиця 1. Схема роботи XI Теріологічної Школи
Table 1. The program of the XI Theriological School

День	Зміст заходів
1-й день	1. Заїзд, реєстрація та поселення учасників, вітання від організаторів. 2. Установча сесія (розповідь про Парк, доповідь з актуалізації головної теми Школи). 3. Інформаційний ярмарок, вечір зустрічей та регіональних презентацій.
2-й день	1. Знайомство з околицями стаціонару (екскурсія до каньйону Півд. Бугу). 2. Доповіді за головною темою Школи "Теріофауна ветлендів". 3. Круглий стіл "Методики обліку фауни".
3-й день	1. Доповіді за темою "Регіональні особливості фауни". 2. Сесія "Медична теріологія". 3. Сплав на надувних човнах через пороги Бугу. 4. Круглий стіл "Проблеми урбанізації теріофауни".
4-й день	1. Екскурсія в урочище "Трикрати". 2. Сесія "Дослідження кажанів". 3. Круглий стіл УЦОК з оглядом доповідей на Конгресу "European Bat Research Symposium" та демонстрацією пасток. 4. Круглий стіл "Фотодокументація".
5-й день	1. Сесія "Нові імена в теріології": конкурс студентський наукових праць. 2. Круглий стіл "Охоронні категорії ссавців". 3. Презентації теріологічних сайтів і доповідей в електронному форматі. 4. Планування видань і прийняття резолюції. 5. Заключний бенкет.

Доповіді за актуальними напрямками досліджень включали дві сесії: "Регіональні особливості фауни" (ведучий А. Дулицький) та "Медична теріологія" (ведучий В. Наглов). Заслухано повідомлення про нові дослідження теріофауни Луганщини (О. Кондратенко), про рідкісних видів ссавців району Чорноморського заповідника (З. Селюніна), живлення лисиці та вовка у східних регіонах України (М. Колесніков), мікротеріофауну паркових зон Львова (Н. Черемних); особливості обліків снотовидного пса за слідами (Н. Ружіленко), систематичний огляд ссавців Харківщини (О. Зоря), особливості функціонування сказу в урбоценозах (В. Наглов), статус штучно створених об'єктів охорони природи (А. Дулицький) та ін.

Інформаційний ярмарок включав огляд нових теріологічних публікацій і конференцій, представлення нових статей і видань. Під час цього засідання проведено круглий стіл "Цінність наукових публікацій", для якого була підготовлена доповідь "Публікації, автори та співавторство в українській теріології за останні 10 років" (І. Загороднюк). Розглянуто сучасні підходи до оцінки рейтингу видань, тем та дослідників, що викликало високу зацікавленість учасників Школи, оскільки кожний міг ознайомитися з оцінками значущості добре відомих аудиторії журналів та імен, ознайомитися з оцінками власних успіхів та отримати поради для підвищення власного рейтингу. На завершення круглого столу представлено видання Теріологічної публікації в Україні за останні 10 років (В. Лобков) та три web-сайти: "Теріологічна школа", "Український центр охорони кажанів", "Раритетна фауна Карпат" (ведучі І. Загороднюк та О. Годлевська).

"Європейська ніч кажанів 2004" проводиться в рамках роботи Школи вже всьоме (від 5 Школи) і стала найбільш помітною акцією (ведуча Л. Годлевська). Серед доповідей були: Зимівля кажанів у підземеллях Києва (О. Годлевська), Нетопирі у фауні Східної Європи: видовий склад та поширення (І. Загороднюк), Поширення та екологія широковуха у Криму (О. Денисова) та ін. Окрім доповідей, учасники Школи змогли ознайомитися з сучасними технічними засобами для вивчення кажанів та, зокрема, з особливостями обліків кажанів шляхом ультразвукової детекції і самим почути "крики" нетопирів-карликів і вечірниць (Л. Годлевська, І. Загороднюк).

Круглий стіл "Ссавці в урбоєкосистемах" було проведено вперше (ведучий І. Загороднюк). Його ініціація відбулася після доповіді Н. Черемних (Львів) про угруповання мікромамалій паркових зон Львова і потужної дискусії цієї доповіді. Було розглянуто і обговорено базові поняття урбоєкології та їх визначення, проблеми дослідження ссавців в урболандшафті, особливості фауни міст та селищ. Тема цього Круглого столу одночасно була запропонована як найбільш перспективна для наступної Школи-семінару.

Таблиця 2. Видання Теріологічної школи [Table 1. Proceedings of the Theriological School]

Рік	Серія, видання	Назва випуску або його зміст
► Серія “Праці Теріологічної школи”		
1998	Праці Теріологічної школи, випуск 1	“Європейська ніч кажанів '98 в Україні” (198 с.)
1999	Праці Теріологічної школи, випуск 2	“Ссавці України під охороною Бернської конвенції” (222 с.) (видано в серії “Каталог флори і фауни Бернської конвенції”, вип. II)
2002	Праці Теріологічної школи, випуск 3	“Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень” (110 с.) (автори: Загороднюк І., Годлевська Л., Тищенко В., Петрушенко Я.)
2002	Праці Теріологічної школи, випуск 4	“Хохуля (<i>Desmana moschata</i>) в басейні Сіверського Дінця” (автори: І. Загороднюк, О. Кондратенко, В. Домашлінець та ін.)
2002	Праці Теріологічної Школи, випуск 5	“Польовий визначник дрібних ссавців України” (автор: І. В. Загороднюк, 60 с.)
2004	Праці Теріологічної Школи, випуск 6	“Фауна печер України” (монографічна збірка, Київ, 2004) (248 с.)
► Бюлетень “Теріологічні новини”		
2000	Novitates Theriologicae. Pars 1	Інформаційні повідомлення Теріологічної школи (Київ, 2000) (14 с.)
2000	Novitates Theriologicae. Pars 2	Матеріали до Детекторного семінару на біостанції “Ядуги” (Ніжин, 2000) (40 с.)
2000	Novitates Theriologicae. Pars 3	“State and prospects of the carpathian bats investigations”: Proceedings of the 3 rd International Conference on Carpathian Bats (Rakhiv, 2000) (23 с., препринт)
2001	Novitates Theriologicae. Pars 4	Матеріали до семінару “Великі хижі ссавці України та прилеглих країн” (Селезівка, 2001) (70 с.)
2001	Novitates Theriologicae. Pars 5	Матеріали до семінару “Ссавці відкритих просторів” (Луганськ, 2001) (20 с., препринт)
2001	Novitates Theriologicae. Pars 6	“Міграційний статус кажанів в Україні” (монографічна збірка, Київ, 2001) (172 с.)
► Фахові видання		
2002	Вісник Луганського держ. пед. університету. Біол. науки. Випуск 45	Теріологія в Україні 2001. Збірка праць за матеріалами 8 Теріологічної школи (Луганськ, 2001; 256 с.)
2002	Вісник Львівського університету. Серія Біологічна. Випуск 30	Збірка праць за матеріалами 9 Теріологічної школи (Львів, 2002; 156 с.)
2004	Вісник Львівського університету. Серія Біологічна. Випуск 38	Включає збірку праць до Дня Теріолога, проведеного в рамках Всеукраїнської конференції молодих дослідників (Інститут зоології НАНУ, 2003; 10 статей)
2004	Ученые записки Таврического нац. ун-та. Серія Биол., Хим. Том 17 (56), № 2	Збірка праць за матеріалами 10 Теріологічної школи (Сімферополь, 2003; 250 с.)
2005	Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. вип. 17	Збірка праць за матеріалами 11 Теріологічної школи (Мигія, 2004) разом з працями IV Ужгородських ентомологічних читань (202 с.)

Фотодокументація: круглий стіл Сергія Гладкевича про використання фототехніки для наукової роботи в теренових умовах став корисним у плані численних порад щодо техніки фотографування і уникнення проблем, що виникають при зйомці та доборі моделей фотоапаратів. Цього року С. Гладкевич акцентував увагу на цифровій техніці. Нова оптика, нові моделі цифрових фотоапаратів та нові можливості захопили слухачів. До півночі продовжувалися безкінечні запитання, відповіді на які фотограф доповнював демонстрацією унікальних фотографій тварин.

Експерсії заповідними стежками. Цей традиційний захід Школи організований з метою ознайомлення учасників семінару з особливостями природи Побужжя (ведучі В. Артамонов та О. Вобленко). Учасники мали відразу дві захоплюючі експерсії: каньйоном до порогів на р. Південний Буг (із сплавом на надувних човнах!) та дальню поїздку до знаменитого урочища Трикрати, під час яких керівники груп розповіли і показали чимало цікавого про заповідні місця Побужжя.

Нові імена в теріології – це конкурс студентських наукових праць, присвячених вивченню теріофауни (ведучий Б. Кедров). Цього року на конкурс представлено 12 праць на дві номінації: теренові і камеральні дослідження. Конкурс розпочато заняттям *Техніка наукової доповіді* (І. Загороднюк), яке завершилося доповіддю М. Шквирі і

розбором позитивних і негативних моментів як структури і тексту доповіді, так і техніки її виголошення. Перше місце у номінації “камеральні дослідження” отримала Г. Грищенко (Ніжинський університет) за працю “Пропріоцепторний апарат м’язів плеча вуханя” та яскраву доповідь за цією темою, підготовлену у режимі комп’ютерної презентації. Перше місце номінації теренові дослідження здобула М. Шквиря (Міжнародний Соломонів університет) за роботу “Моніторинг вовчих зграй Полісся”. Приз глядацьких симпатій також отримала Марина Шквиря із абсолютною перевагою голосів.

Праці Школи

На Школі представлено три нові видання: “Наземні хребетні України та їх охоронні категорії” [3] “Кажани України: керівництво для польових досліджень”, Теріологічні публікації в Україні за останні 10 років. Публікації Школи узагальнено в таблиці 2. Серед них 6 випусків серії “Праці Теріологічної школи”, 6 – “Novitates Theriologicae”, 5 – наукових вісників університетів. За матеріалами XI школи, спільно з Оргкомітетом IV Ужгородських ентомологічних читань, підготовлено збірку праць на базі “Наукового вісника Ужгородського університету” (випуск 17). Підготовлено до друку 33 рукописи обсягом 200 зверстаних сторінок, представлених у поточному виданні.

Резолюція Школи

В останній день роботи Школи учасники ухвалили резолюцію, в якій зазначено:

1. Відмітити високу ефективність роботи XI школи та успіхи учасників у дослідженні водних і біляводних ссавців. Звернути увагу колег на важливість розвитку досліджень цих груп як індикаторів стану водних і прибережних екосистем.

2. Відмітити історико-природоохоронну цінність Парку та прилеглих ділянок Південного Бугу і виступити проти рішення щодо фактичної руйнації існуючого ландшафту у зв'язку з будівництвом Ташлицької ГЕС; підтримати ініціативу рекреаційного використання цих територій.

3. Звернути увагу Мінекології України на доцільність перегляду в Законі України "Про природно-заповідний фонд України" пункту про статус штучно створених об'єктів з тим, щоб виключити з переліку об'єктів ПЗФ парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва; необхідно переглянути також зміст категорій інших штучно створених об'єктів ПЗФ, у т. ч. зоологічних парків.

4. Відмітити ефективність робочих груп з методик обліку і теренових досліджень ссавців (HELP, GLIS, UCEBA) та рекомендувати їм розпочати роботу над випуском праць Школи "Методики теренових досліджень ссавців", а також перевидання "Визначника дрібних ссавців України" з розширенням розділів щодо методів обліку та підготовкою мап поширення видів.

5. Всім постійним учасникам Школи рекомендувати підготувати персональні сторінки для сайту Школи. Необхідно створити бібліотеку сайту Теріошколи. Вітати ініціативу В. Лобкова щодо впорядкування теріологічної бібліографії і рекомендувати подавати у перекладі англійською бібліографію найбільш значимих публікацій. Для версії на сайті до таких публікацій подавати резюме обсягом до 100 слів англійською мовою.

6. Підтримати ініціативу Ради Школи про впорядкування збірки матеріалів XI Школи-семінару на сторінках "Наукового вісника Ужгородського університету. Серія Біологія" (упорядник І. Загороднюк) і підготувати збірку до кінця 2004 року. Розмістити pdf-версії статей на сайті Школи.

7. Вітати всіх молодих науковців з участю у конкурсі студентських наукових праць. Звернути увагу конкурсантів на необхідність дотримання вимог щодо оформлення курсових і дипломних робіт. Не допускати заміну роботи доповіддю або статтею і рекомендувати ширше використовувати для доповідей електронні презентації.

8. Відмітити високу організаційну роботу оргкомітету X Школи з проведення та завершення повного річного циклу роботи Школи, від першого інформаційного листа про ювілейну зустріч до видання та поширення збірки праць Школи.

9. Затвердити Раду Школи у складі: Л. Годлевська (Київ), П. Гольдін, А. Дулицький (Сімферополь), І. Дикий (Львів), С. Жила (Селезівка), І. Загороднюк (Ужгород), Б. Кедров (Ніжин), О. Киселюк (Яремча), О. Кондратенко (Луганськ), В. Наглов, В. Токарський (Харків).

10. Вітати створення Круглого столу з урбо-екології і розглядати тему синантропії як перспективну для наступної Школи. Серед перспективних тем відзначити "Діагностика складних пар видів", "Комахоїдні ссавці"; звернутися до колег за пропозиціями щодо проведення таких Шкіл.

11. Затвердити темою наступної XII Теріологічної школи – "Синантропія ссавців" (Ссавці в урбоценозах), а головою Оргкомітету обрати І. Загороднюка. Провести Школу восени 2005 р. і розмістити інформацію щодо організації XII Школи на сайті Школи: <http://www.terioshkola.org.ua>.

12. Висловити подяку організаторам XI Школи-семінару та Раді Теріологічної Школи за організацію робочих і побутових умов та цікаву програму, а також керівництву всіх університетів, інститутів НАН України та установ природно-заповідного фонду за відрядження учасників Школи та надіслані на конкурс дипломні роботи.

Подяки

Від імені Оргкомітету та учасників XI Теріологічної школи висловлюємо щирі подяку всьому колективу Парку і особисто Владиславу Артамонову та Андрію Каланчову за створення гарних умов для плідної праці учасників школи-семінару і активну участь у роботі Школи.

1. Дулицький А. И. Десятая (международная) Теріологическая школа семинар зоологов заповедников и биостационаров Украины // Вопросы развития Крыма. – Симферополь: Таврия-Плюс, 2003. – Вып. 15 (Вопросы экологии Крыма: Инвентаризация крымской биоты). – С. 9–10.
2. Загороднюк І. В. Теріологічна школа та розвиток теріологічних досліджень в Україні // Заповідна справа в Україні. – 1999. – Том 5, № 1. – С. 78–81.

3. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. – Ужгород, 2004. – 48 с.
4. Загороднюк І. В., Дикий І. В. IX міжнародна теріологічна школа-семінар «Методики обліку теріофауни» // Вестник зоології. – 2002. – Том 36, № 6. – С. 97–98.
5. Зізда Ю. Школа-семінар як школа фахівців вищої кваліфікації // Fructis (Вісник студ. тов-ва Біологічного факультету УжНУ). – Ужгород, 2003. – Листопад. – С. 2–3.

Отримано: 16 грудня 2004 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2005 р.